Giriş

Günümüzde yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte kronik hastalıkların görülme sıklığı da artmıştır. Yaşlılarda kronik hastalıkların sıklığı ile yaşlılığa bağlı ortaya çıkabilecek sorunlarla ilgili olarak yaşlıların toplumdaki diğer nüfusa oranla ilaç kullanımı oranlarının fazla olduğu görülmektedir. Yaşlıların birden fazla ilacı aynı anda tüketmeleri gerekebilir. Bu nedenle yaşlılara bakım veren sağlık profesyonelleri yaşlılardaki ilaç kullanımı konusunda bilgi ve beceri sahibi olmalıdırlar.

İlaç Bilgisi

Halk arasında çok geniş bir anlamda kullanılmakla beraber ilaç, içerisinde bir veya birkaç etkili madde içeren, hastaya uygulanabilecek şekle konmuş tedavi edici maddelere denir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ilaç, fizyolojik sistemleri ve patolojik durumları kullanıcının yararı için değiştirmek veya incelemek amacıyla kullanılan ya da kullanılması öngörülen bir madde/üründür.

İlaçların Vücuda Etkileri

Farmakodinami

İlaçların canlılar üzerindeki etkilerinin veya etki mekanizmalarının incelenmesidir. Başka bir deyişle, ilaçların organizmaya neler yaptığını inceler. İlacın vücutta etki gösterebilmesi için vücuda uygun yolla alınmış olması gerekir. Vücuda alınan ilacın veriliş amacına uygun olarak görülen etkiye ilacın istenen etkisi denir. Ancak ilaçların vücutta istenen etkiyi göstermeleri yanında istenmeyen etkileri de görülür. Bunlar ters (advers) etki, yan etki ve toksik etki olarak isimlendirilebilir. Toksik etki, ilacın bireyde ağır, ciddi veya ölüme yol açabilen yan etkilerine denir. İlaçların başka bir istenmeyen etkisi alerjik etkidir.

Farmakokineti

İlaçların vücuttaki emilimini, dağılımını, parçalanmasını ve atılımını ifade eder. Bir başka deyişle, organizmanın ilaca ne yaptığını inceler. İlaç vücuda uygun yoldan alındıktan sonra etkisini gösterebilmesi için emilip kan veya lenf dolaşımına katılması gerekir. İlacın alındıktan sonra kan veya lenf dolaşımına geçmesine ilacın emilimi denir. Özellikle ağız yolundan alınan ilaçların sindirim kanalından kan dolaşımına geçmesi ile emilim gerçekleşmektedir. İlacın emiliminden sonra kan dolaşımı ile hedef organ veya dokuya ulaşması gerekmektedir ve buna ilacın dağılımı denir.

İlaçların İsimlendirilmesi/Adlandırılması

İlaçlar 3 şekilde isimlendirilir.

Ticari isim: İlacı üreten firmanın ürettiği ilaca verdiği özel isimdir. Üretici firma tarafından hazırlanan özel ilaç kutularının üzerinde genellikle en büyük puntolarda yazılı olarak yer alır.

Kimyasal isim: İlacın içerdiği kimyasal maddeyi gösteren isimdir. Çoğunlukla ticari ismin hemen altında daha küçük puntolarla yer alır.

Genel isim: İlaçların kullanım alanını gösteren genel isimdir. İlaçlar arasında aynı standardı sağlamak için ulusal ve uluslararası kabul edilmiş isimlerdir (Dökmeci, 2007). Örneğin ağrı kesici ilaçlar analjezik genel adıyla ifade edilir.

İlaç Şekilleri / Formları

İlaçlar vücuda kolay alınabilmesi için değişik şekil/forma getirilerek üretilmişlerdir. Bu ilaç şekilleri 3 grupta incelenir.

- Sıvı ilaç şekilleri
- Yarı katı ilaç şekilleri
- Katı ilaç şekilleri

Sıvı İlaç Şekilleri

- Çözelti /Solüsyon
- Enjeksiyonluk Çözelti/Solüsyon
- Süspansiyon
- Şurup
- Damla
- Losyon
- Lavman

Yarı Katı İlaç Şekilleri

- Pomad (merhem)
- Emülsiyon

Katı İlaç Şekilleri

- Toz
- Kaşe
- Tablet
- Draje
- Kapsül

Diğer İlaç Şekilleri

- Supozituvar
- Ovül
- Transdermal Terapötik Sistem (TTS)

İlaçların Veriliş / Uygulama Yolları

İlaçların vücutta istenen etkiyi oluşturabilmeleri için beklenen hedef yapıda yeterli konsantrasyonda bulunması gerekir. İlaç, bu konsantrasyonu sağlayacak yolla vücuda verilmelidir. İlacın vücuda alınması ve etkili olmasını sağlamak için birçok farklı ilaç uygulama yolu bulunmaktadır. İlaçlar ancak doğru yoldan uygulandığında istenen etkiyi gösterirler. Enteral yol ve parenteral yol olmak üzere ilaçlar genel olarak iki ana yoldan vücuda alınırlar.

Enteral Yol

Enteral yol ilacın sindirim kanalı içine verilmesini ifade eder. İlaçların sindirim kanalından emilimi hiçbir zaman %100 emilim olarak kabul edilmez. İlaçlar sindirim kanalı

içinde birçok faktörden etkilenebilir. Bu faktörler ilaçlardan kaynaklanabileceği gibi sindirim kanalından da kaynaklanabilir. Sıvı hâldeki ilaçlar katı hâldekilere göre daha kolay ve hızlı emilirler. Enteral yolla uygulanan ilaç uygulama yolları şunlardır:

1. Ağız Yolu (Oral/Per os)
2. Dilaltına İlaç Uygulama (Sublingual)
3. Rektal Yolla İlaç Uygulama

Parenteral Yol

Enteral yolla uygulanamayan, sindirim kanalında emilemeyen ya da emilimi bozulan ilaçların ve çabuk etki göstermesi istenen ilaçların uygulandığı yoldur. Parenteral enteral yol dışında kalan anlamına gelir. Parenteral yolla uygulanan ilaçlar enjeksiyon yolu ile vücuda verilir. İlacın enjeksiyon yolu ile verilmesinde bilinmesi ve dikkat edilmesi gereken pek çok bilgi vardır. İlaçlar enjeksiyon yolu ile verilirken çabuk etkisini göstermesi ilaçtan istenen etkiyi görmek adına bir avantaj iken yanlış/hatalı ilaç uygulamaları ya da alerjik reaksiyonlar gibi olumsuz durumlarda dezavantaja dönüşebilir. Enjeksiyon yolu ile ilaç uygularken ilaçlar farklı bölge veya dokulara ve farklı yöntemler kullanılarak verilir. İlaçlar kas içine, damar içine veya subkutan dokuya verilebilir.

- Kas İçi Enjeksiyon
- Deri/Cilt Altı Enjeksiyon
- Deri İçi Enjeksiyon
- Damar İçi Enjeksiyon

Diğer Yollarla İlaç Uygulamaları

- İnhalasyon Yoluyla İlaç Uygulama
- Deriye İlaç Uygulama
- Göze İlaç Uygulama
- Kulağa İlaç Uygulama
- Buruna İlaç Uygulama
- Vajinaya İlaç Uygulama

İlaçların Korunması/Saklanması

İlaçların korunması veya saklanmasında belirlenmiş özel yerler olmalıdır. İlaçlar hastane ortamı veya kurumlarda ayrı bir odada ve oda içinde bulunan dolaplarda saklanmalıdır. Ev ortamında ise herkesin özellikle çocukların ulaşamayacağı bir yere yerleştirilmelidir. Özel reçete ile verilen ilaçlar kilitli dolaplarda tutulmalıdır. Buzdolabı veya karanlık ortamda saklanması gereken ilaçlar uygun şekilde korunmalıdır, koruyucu kutularından çıkarılmamalıdır.

İlacın Kullanımında Doğru İlkeleri

İlaçların kullanımı sırasında oluşabilecek hataları önlemek için bazı ilkelere dikkat etmek gerekir. Bunlardan biri doğru ilacın yaşlıya verilmesidir. Etiketi yırtılmış, ismi okunmayan ilaçlar uygulanmamalıdır. Ayrıca piyasada farklı isimleri bulunan ilaçlar kullanılacaksa ilacın eşdeğer olduğunun karşılaştırması yapıldıktan sonra verilmesi gerekir. Doğru kullanılan bir ilaç yerine göre hayat kurtarıcı olabilirken, doğru kullanılmadığında tehlikeli sonuçlara yol açabilir. İlacın doğru ilkelerinden birisi doğru dozda verilmesidir. Bunun için hekimin istediği doz tam olarak verilmelidir.

Diğer bir ilke ilaçların doğru zamanda verilmesidir. İlaçların veriliş sıklığı hekimin reçetesinde belirtilmiştir. İlaçların doğru yoldan uygulanması bir diğer ilkedir. Üretilen çok çeşitli ilaç vardır ve veriliş yolları farklı farklıdır. Her ilaç oral yoldan verilemeyeceği gibi, her ilaç enjeksiyon yoluyla da verilemez

İlaçların doğru yoldan uygulanması bir diğer ilkedir. Üretilen çok çeşitli ilaç vardır ve veriliş yolları farklı farklıdır. Her ilaç oral yoldan verilemeyeceği gibi, her ilaç enjeksiyon yoluyla da verilemez. Bunların dışında ilaçların kullanımı ile ilgili dikkat edilmesi gerekenler aşağıda verilmiştir.

- Hekim tarafından reçete edilmemiş ilaçlar kesinlikle uygulanmamalıdır.
- Hekimin bilgisi olmadan yaşlının kullandığı ilaçlara başka bir ilaç eklenmemelidir.
- Hekim olmayan kişilerin tavsiyesi ile ilaç kullanılmamalıdır.
- İlaçları uygularken ilaca özel kullanım özelliklerine uyulmalıdır. Bunun için kullanmadan önce her ilacın prospektüsü okunmalıdır.
- Uygulanan ilaçla ilgili istenmeyen bir etki görüldüğünde hekime haber vermek gerekir.
- İlaç uygulamadan önce yaşlının herhangi bir ilaç alerjisi olup olmadığı sorgulanmalıdır.
- İlacın dozu hekim bilgisi dışında değiştirilmemeli veya durdurulmamalıdır.

Yaşlılarda İlaç Kullanımı

Yaşlanmanın doğal sonuçlarından birisi olarak ortaya çıkan akut ve kronik hastalıklara bağlı olarak, yaşlıların ilaç kullanım oranları toplumun geneline göre artmaktadır. Yaşlılar fizyolojik sorunlar, akut ve kronik hastalıklar nedeniyle sıklıkla hastaneye başvurabilir ve birden fazla ilaç kullanması gerekebilir. Bunun yanı sıra yaşlılarda kayıt dışı hastalıklar/ sağlık sorunları sıktır. Birden fazla sorun aynı anda olabilir ve bunlara yönelik birçok ilaç kullanıyor olabilir. Bu nedenle yaşlılarda çoklu ilaç kullanım (polifarmasi) oranı yüksektir. Yaşlı bireyde akılcı ilaç kullanımına yönelik ilkeler şunlardır.

- İlaç tedavisinin gerekli olup olmadığı değerlendirilmeli,
- Kullanılmakta olan ilaç, sigara ve alkol gibi maddeler bilinmeli,
- Reçeteye yazılan ilaçların farmakolojik özellikleri bilinmeli,
- Yaşlılarda tedaviye düşük doz ile başlanmalı,
- Doz, ilaç kombinasyonları ve tedaviyi sonlandırma dikkatle belirlenmeli,
- Yaşlının uyumunu kolaylaştırmak için tedavi mümkün olduğunca basitleştirilmeli,

- Tedavi düzenli olarak gözden geçirilmeli,
- Tedavi mümkün olduğu kadar basitleştirilmeli,
- Hastanın gereksinimi olmayan ilaçlar tedaviden çıkarılmalı,
- Her ilacın yeni sorunlar yaratabileceği akılda tutulmalıdır.

Yaşlılarda İlaç Uygulamaları ile İlgili Dikkat Edilecek Noktalar

- Reçetesiz ilaç kullanılmasının zararları konusunda yaşlı birey bilgilendirilmelidir.
- Yaşlının oral ilaçlarını doğru dozda ve zamanda alması sağlanmalıdır. Örneğin; günde üç kez olarak reçete edilen ilaç 24 saatte 3 kez yani 8 saatlik eşit aralıkla verilmelidir. Günde iki kez reçete edilen bir ilaç ise 12 saatte bir verilmelidir.
- İlaçların bol su ile alınması sağlanmalıdır. İlaçların gazlı içecekler, kola, greyfurt suyu ya da enerji içecekleri gibi farklı içeceklerle alınması uygun değildir.
- Yaşlı bireyin yutma güçlüğü varsa ilacın tablet şekli yerine sıvı şekli kullanılmalıdır. İlacın tablet şeklini yutmakta zorlanan yaşlı birey ilacı çiğnemekte ve böylece ilacın etkinliği azalmaktadır.
- Yaşlının ilaç kullanımı, diyet, alışkanlıklar ve bitkisel kökenli tüketimleri doğru ve tam olarak sorgulanmalıdır. İlaç kullanırken alkol tüketimi olmamalıdır.
- Yaşlıların ilaçlarını alacakları saati ve günü unutmamaları, karıştırmamaları için takvime işaretleme gibi basit yöntemler kullanılabilir.
- Yaşlılara reçetede yazılan ilaçların kullanımı çok açık ve okunur yazılmalı, sabırla anlayabilecekleri şekilde de sözlü açıklamalar yapılmalıdır. Görme ile ilgili sorunlara yönelik; ilaç şişesindeki etiket büyük harflerle yazılmalıdır.
- Yaşlılara başkalarının tavsiyesi ile ilaç kullanmamaları, kendi ilaçlarını ise başkalarına tavsiye etmemeleri söylenmelidir. Bir başkasına iyi gelen ilaç kendisi için zararlı olabilir.
- İlaç veya ilaçlarını düzenli kullanması sağlanmalıdır.
- Şikâyetler geçse bile kendiliğinden ilaç alımı durdurulmamalıdır.
- Yaşlının ilaç etkileşmelerinden zarar görmemesi için özellikle kullanmakta olduğu ilacı veya ilaçları ve bitkisel ürünleri, çayları doktoruna ve eczacıya mutlaka söylemesi gerekir.
- İlaçlar istenen etkinin görülebilmesi için doğru miktarda ve dozda alınmalıdırlar. Kendiliğinden biraz fazla ya da biraz azaltarak alınmamalıdır. İlaçların fazla dozda alınması önlenmelidir.
- Yaşlıların ilaç dozlarını, içeceği zamanı doğru anlayıp anlamadığından emin olmak gerekir; bunun için bildikleri tekrar ettirilebilir, ilaç alırken gözlemlenebilir.
- Birden fazla ilaç kullanıyorsa hangi ilaçları beraber alabileceği, aç ve tok olmasının gerekip gerekmediği anlatılmalıdır.
- İlaçlar kutularından çıkarılıp başka kaplara konulmamalıdır. Bu ilaçların karıştırılmasına yanlış dozda alınmasına yol açar. Yaşlıya ilacı almadan önce mutlaka kutunun üstüne her seferinde bakması gerektiğini anlatılmalıdır.
- Yaşlılarda yiyecek ve içeceklerin soluk borusuna kaçması riski yüksek olduğu için oral ilaçlar verilirken yaşlıların oturur pozisyonda olmasına dikkat edilmelidir.
- Enjeksiyon yolu ile ilaç tedavisi uygulanan yaşlıların sağlık kuruluşuna götürülüp ilacın uygulanması sağlanarak tedavisi sürdürülmelidir.
- İlaçların uygun koşullarda saklanması sağlanmalıdır.
- Yaşlıların ilaçları stok yapmasına engel olunmalıdır. Bu ilaçların son kullanma tarihleri geçebilir ve fark edilmeden tüketilebilir.
- Yaşlının ilaç kullanımı ile ilgili kendisi dışında ailesi veya bakımını üstlenen kişilere de eğitim verilmelidir.
- İlaçlarla ilgili herhangi bir zehirlenme durumu söz konusu ise Zehir Danışma Merkezi “114” ü arayınız.